Чернігівського літературно-меморіального музею-заповідника М.М. Коцюбинського. Слід також впорядкувати бібліографічні покажчики до «Земского сборника Черниговской губернии» (1906–1915 рр.), газети «Черниговское слово» (1906–1917 рр.), тижневика «Черниговский листок» (1861–1863 рр.) і «Записок Черниговского губернского статистического комитета» (1866–1872 рр.). Назріла потреба у підготовці бібліографічних покажчиків «Чернігівська губернська вчена архівна комісія» та «XIV Археологічний з'їзд у Чернігові», 100-річчя з часу проведення якого виповнюється у 2008 р., біобібліографічних покажчиків серії «Історики і краєзнавці Чернігівщини», присвячених членам ЧАК Г.О. Милорадовичу, П.М. Добровольському, Б.Д. Грінченку, В.Л. Модзалевському та ін.

Лише спільними зусиллями ми зможемо продовжити бібліографічні напрацювання, започатковані членами ЧАК на початку XX ст. і внести свій вклад у скарбницю краєзнавчої бібліографії Чернігівщини.

---

1. Черниговские губернские ведомости. – 1853. – №№ 45, 46.
2. Журнал Министерства народного просвещения. – 1854. – № 81. – Отд. VII. – С.56-57.
3. Черниговские губернские ведомости. – 1858. – № 36.
4. Там само. – 1860. – №№ 9, 20.
5. Там само. – 1859. – №№ 24 – 31.
6. Черниговские губернские ведомости. – 1860. – № 28; Полтавские губернские ведомости. – 1861. – №№ 3- 8.
7. Черниговский листок. – 1863. – №№ 11 – 12.
8. *Гринченко Б.Д.* Литература украинского фольклора. 1777–1900. Опыт библиографического указателя. – Чернигов, 1901. – 317 с.
9. Указатель статей о истории, археологии и этнографии, помещенных в «Черниговских губернских ведомостях» за 1838–1906 гг. // Труды Черниговской губернской архивной комиссии.– Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Отд. II. – С. 1–142.
10. Зведений каталог-довідник місцевих періодичних видань 1839-1917 рр., наявних у фондах Чернігівської ОУНБ ім. В.Г. Короленка, Чернігівського державного історичного музею ім. В.В. Тарновського, Державного архіву Чернігівської області / Склад. Г.А. Конопацька, Н.М. Волкова, Л.В. Семенюк. – Чернігів, 2002. – 160 с.
11. Періодичні видання Чернігівської єпархії «Прибавление к Черниговским епархиальным известиям» (1906–1911), «Вера и жизнь» (1912–1917): Бібліогр. покажч. / Упоряд. О.Ф. Тарасенко. – Чернігів, 2003. – 158 с.
12. Олександр Олександрович Русов: (Біобібліогр. покажч.) / Скл. і вступ. ст. О.Я. Рахна. – Чернігів, 2004. – 116 с. – (Історики і краєзнавці Чернігівщини; Вип. 2); Павло Костянтинович Федоренко: (Біобібліогр. покажч.) / Уклад.: О.Б. Коваленко, Л.В. Студьонова, В.В. Ткаченко. – Чернігів, 2003. – 24 с. – (Історики і краєзнавці Чернігівщини; Вип. 1).
13. *Пригоровський В.* Залюблений у землю сіверську: (Ю.С. Виноградський): Іст.-краєзн. нарис. – Чернігів, 2004. – 56 с. – (Люди твої, Чернігівщино!); *Його ж.* Родом з Мрина (О.Н. Малинка): Іст.-краєзн. нарис. – Чернігів, 2005. – 63 с. – (Люди твої, Чернігівщино!).
14. *Заморіна Т.* Бібліографічна Чернігівщина: (Огляд видань за 1995–1998 рр.) // Вісник Книжкової палати. – 2000. – № 2. – С. 4-6; *Її ж.* Бібліографічна Чернігівщина: (Огляд видань за 1999–2003 рр.) // Бібліотечна планета. – 2005. – № 3. – С. 23–25.

Анна Морозова

Публікаторська діяльність членів Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Губернські вчені архівні комісії виникли в Росії завдяки ініціативі та наполегливості академіка М.В. Калачова. Їхнє призначення він вбачав не лише в збиранні та опрацюванні документів, а й у

виховному впливі на місцеву громадськість: «Это воспитание конечно чрезвычайно медленное, но верное и прочное»[1] . Саме губернські вчені архівні комісії були ініціаторами створення краєзнавчих та художніх музеїв, підготували не одне покоління архівістів та археографів, археологів та мистецтвознавців, істориків та краєзнавців.

Відповідно до «Положення» 1884 р. видання «Трудов» губернськими вченими архівними комісіями не передбачалося. Однак майже усі вчені архівні комісії мали свої «Труды» або «Известия». Члени архівних комісій оприлюднювали свої досліджження і в інших тогочасних часописах, видавали окремими книгами та брошурами.

При складанні програми діяльності Чернігівської губернської вченої архівної комісії (далі – ЧАК), Є.К. Андрієвський включив до неї наступний пункт: «По мере накопления материалов комиссия приступает к изданию очерков по истории края»[2] . Перший правитель справ комісії П.Н. Тиханов відзначав, що «все статьи о здешней губернии, заметки или ценный сырой материал, появившиеся доселе – разбросаны. Труды архивной комиссии явятся таким образом как бы центральным органом, объединяющим работу местных интеллигентных сил»[3] .

Подальша діяльність ЧАК засвідчила, що більшість історичних досліджень та документальних пам'яток було вміщено саме у «Трудах». Джерельною базою для місцевих істориків та краєзнавців були документи, що надійшли до архіву ЧАК у встановленому порядку, а також рукописи, подаровані комісії шанувальниками старовини. Редагуванням «Трудов» займався правитель справ. Підготовлений до друку текст виносила на затвердження редакційна секція.

Публікація історичних джерел і досліджень займала в діяльності ЧАК помітне місце. Найбільше документальних публікацій було оприлюднено в останніх випусках «Трудов» – з 8 по 12, оскільки натоді було напрацьовано значний досвід публікаторської роботи, а посаду правителя справ обійняв відомий архівіст і археограф В.Л. Модзалевський.

За тематикою оприлюднені документи і дослідження умовно можна розподілити таким чином: топографічні та статистичні матеріали; документи та матеріали з історії України та Черігівщини; матеріали про окремих особистостей; станові відносини; історія церкви та видатні церковні діячі; Вітчизняна війна 1812 р.; реформа 1861 р.; історія міст і сіл Чернігівщини.

Вже у 2-му випуску «Трудов» була вміщена праця О.О. Русова «Изменения в сословном составе жителей Черниговской губернии во второй половине XVIII века»[4] , впорядкована на підставі документів 1784 р., виявлених у складі зібрання В.О. Судієнка у Новгороді-Сіверському.

Значний інтерес становила публікація «Топографического описания городов Чернигова, Нежина и Сосницы с их поветами»[5] . Ці матеріали надійшли до ЧАК разом з іншими справами з Сенатського архіву у Санкт-Петербурзі. Документи, оприлюднені у супроводі передмови П.М. Добровольським, висвітлювали широке коло питань й містили цінні відомості про природно-кліматичні особливості, соціально-економічний розвиток, демографічний потенціал регіону наприкінці XVIII ст.

У 5-му випуску «Трудов» побачив світ документальний нарис П.М. Добровольського «Путешествие императрицы Екатерины II через Черниговский край»[6] . Дослідник використав джерела з архівів губернського предводителя дворянства, губернського правління, Казенної палати, а також рукопис з церкви с. Ленькове, що надійшов до комісії. Питанням історичної топографії присвячена й стаття П.М. Добровольського «Старинные украинские тракты» [7] .

Більшість членів ЧАК цікавилась історією України взагалі й, зокрема, Чернігівщини, про що свідчать численні матеріали, оприлюднені в «Трудах». Ще 1 вересня 1897 р. М.А. Доброгаєв повідо-

мив на засіданні ЧАК про рукопис, що належав комісії і містив відомості з найдавніших часів до середини XVIII ст. Згодом було з'ясовано, що це один зі списків Літопису Грабянки[8]. У 1-му ж випуску «Трудов» був вміщений цікавий документ з побутової історії України кінця XVIII ст. – опис посагу, який отримав поручик О.А. Федорович за О.В. Зарудною[9].

У додатку до 5-го випуска «Трудов» було опубліковано докладний опис 50 документів, надісланих до ЧАК з Сенатського архіву[10]. Серед них переважають справи про нагородження, підвищення у чинах, поземельні відносини. Окремі справи містять цінні статистичні відомості.

У програмі діяльності ЧАК, опрацьованій у 1895 р., відзначалося, що комісія буде звертати особливу увагу на сімейні архіви[11]. Відтак цілком закономірно на сторінках «Трудов» побачили світ численні документи XVII – XIX ст. з приватних зібрань. Так, 1900 р. були оприлюднені листи графа Г.Г. Кушельова до сина Олександра[12], 1911 р. М.А. Доброгаєв опублікував три царські грамоти із зібрання Є.О. Судієнка[13], а Є.О. Корноухов – 11 документів з архіву князя В.Д. Голіцина[14].

У 1913 р. В.Л. Модзалевський надрукував добірку документів доби Б. Хмельницького[15], з історії землеволодіння на Чернігівщині[16] та кілька духівниць кінця XVII – початку XVIII ст.[17] з архівів П.Я. Дорошенка, Чернігівського дворянського депутатського зібрання, Харківського історичного архіву, Департаменту Герольдії та Рум'янцевського опису Лівобережної України.

П.Я. Дорошенку належить публікація сімейної хроніки «Сказание о дедах», написаної 1844 р. Ф.М. Іскрицьким та присвяченої історії цього козацько-старшинського роду[18]. П.Я. Дорошенко, як й інші члени комісії, був занепокоєний подальшою долею приватних архівних зібрань: «Треба поспішати з пошуком залишків родинних архівів, поспішати і з виданням їх, чи всіляко намагатися, щоб вони потрапили у місця, які більш гарантують від загибелі ці часто дорогоцінні історичні матеріали»[19]. Він не лише використовував документи з власного архіву, а й надавав їх для вивчення та оприлюднення іншим науковцям та краєзнавцям. Так, в 11-му випуску «Трудов» В.Л. Модзалевський надрукував 16 листів за 1695–1733 рр. з архіву П.Я. Дорошенка[20]. До речі, у тому ж таки випуску В.Л. Модзалевський опублікував матеріали про звільнення І. Забіли з посади хорунжого Генеральної військової артилерії, виявлені в Харківському історичному архіві[21]. Праця «О роде Кирияковых. Записки Михаила Михайловича Кириякова (1810–1839)», опублікована М.М. Кіріяковим-молодшим, має характер родинної хроніки[22]. Пізніше «Записки» побачили світ окремою книгою[23].

На засіданні ЧАК 13 грудня 1911 р. В.Л. Модзалевський виступив з доповіддю «Роман Ракушка, один из деятелей «Руины», яку було надруковано у 10-му випуску «Трудов»[24]. В.Л. Модзалевський використав доробок О.М. Лазаревського, С.М. Соловйова, М.І. Костомарова, літопис Самовидця, документи з державних та приватних архівів. Крім біографії Ракушки автор висвітлив господарське та фінансове становище Гетьманщини[25], а в додатку подав низку документів того часу.

У 10-му випуску «Трудов» ЧАК В.Л. Модзалевський також оприлюднив три документи 1701 р., що стосувалися матері гетьмана І. Мазепи – лист і купчі з Рум'янцевського опису Лівобережної України та приватного архіву П.Я. Дорошенка[26], а в 11-му – документи з Музею українських старожитностей В.В. Тарновського в Чернігові про гетьмана Правобережної України С. Палія[27].

Значний інтерес становили опубліковані В.Л. Модзалевським у 12-му випуску «Трудов» «Материалы для биографии Стародубского полковника Тимофея Алексеевича». У передмові він відзначав, що успішні пошуки в архівах Москви, Києва, Харкова, Чернігова та приватних осіб дозволили йому мовою документів другої половини XVII ст. схарактеризувати особистість полковника та його час[28].

На сторінках «Трудов» висвітлювалися життя та діяльність гетьмана І. Брюховецького[29], істо-

риків України О.М. Лазаревського[30], В.Б. Антоновича[31], краєзнавця П.М. Добровольського[32], громадського діяча О.І. Покорського-Жоравка[33], письменника Г.І. Успенського[34].

Члени ЧАК досліджували також станові відносини в українському суспільстві. Так, на засіданні 16 травня 1912 р. Є.О. Корноухов виступив із доповіддю «Судьба бобровников, стрельцов и пташников Черниговской губернии», яка була надрукована в 10-му випуску «Трудов» комісії[35]. Тут же був вміщений нарис Н.Д. Плешка з історії землеволодіння на Стародубщині, в якому були використані документи з архіву ЧАК[36].

Ця проблематика повсякчас цікавила й В.Л. Модзалевського[37]. Його реферат «Судьба малороссийских пушкарей» висвітлював долю своєрідної соціальної спільноти, пов'язаної з обслуговуванням козацької артилерії, яка на початку XIX ст. втратила свої колишні права та привілеї [38].

Значний інтерес у членів ЧАК викликали питання історії церкви. Вже у 1-му випуску «Трудов» було вміщено матеріали про Чернігівського архієпископа Феодосія Углицького, канонізованого Православною церквою. На засіданні комісії 15 червня 1897 р. було вирішено оприлюднити нововиявлені документи, які підготував до друку М.А. Доброгаєв[39]. Серед них були грамоти про відбудову Любецького Антоніївського монастиря, облаштування Каташинського Миколаївського монастиря, дарчі на володіння нерухомим майном.

Понад 20 нарисів і нотаток з церковної історії опублікував у «Трудах» ЧАК та періодичних виданнях Чернігівщини П.М. Добровольський[40]. Зокрема, він ґрунтовно дослідив історію Єлецького Успенського монастиря в Чернігові, запровадивши у науковий обіг документи з архіву цієї стародавньої обителі[41]. Цьому ж монастиреві присвячена праця активного члена ЧАК священика О. Єфимова[42].

Значний інтерес на XIV Археологічному з'їзді викликало повідомлення П.М. Добровольського «Где находились старинные, несуществующие ныне храмы г. Чернигова», яке вийшло окремою брошурою[43]. Використовуючи праці істориків та матеріали розкопок, автор спробував встановити місцезнаходження давніх чернігівських храмів. Заслуговує на увагу й студія П.М. Добровольського, присвячена Михайлівській церкві в с. Старгородка Остерського повіту[44]. Описуючи архітектурний пам'ятник XII ст., історик порушив питання про необхідність збереження історико-культурної спадщини Чернігівщини в цілому.

Історії церкви торкався й В.Л. Модзалевський. На засіданні комісії 14 лютого 1912 р. він виступив із доповіддю «Старинные договоры прихожан со священниками», в обговоренні якої взяли участь О.К. Рачинський, А.В. Верзилов, П.І. Богуславський. Згодом ця праця В.Л. Модзалевського була надрукована в місцевому часопису «Вера и жизнь»[45].

До діяльності церковних діячів зверталися й інші краєзнавці та дослідники – члени ЧАК А.В. Верзилов, М.А. Доброгаєв, П.Я. Дорошенко, О. Єфимов, Є.О. Корноухов тощо[46]. Корисна робота була проведена Є.О. Корноуховим зі складання реєстру церков Чернігівської єпархії[47].

Що стосується Вітчизняної війни 1812 р., то діячі ЧАК спочатку не виявили особливого інтересу до цієї події, хоча на засіданні комісії 21 жовтня 1902 р. П.М. Добровольський доповів про справи Канцелярії губернського предводителя, що стосувалися ополчення 1812 р., і запропонував передати їх до архіву комісії[48]. На засіданні 29 листопада 1910 р. член комісії І.Д. Пашинський ознайомив зібрання з підготовкою до друку документів про Чернігівське ополчення і запропонував зробити фотознімки його прапорів, що зберігалися у чернігівському Спасо-Преображенському соборі[49]. Ці матеріали побачили світ у 10-му випуску «Трудов»[50].

«Очерк крепостного права в Малороссии и крестьянской реформы в Черниговской губернии»

П.Я. Дорошенка[51], написаний на підставі наукових праць, архівних матеріалів Чернігівського губернського предводителя дворянства, місцевої преси, становить значний інтерес для вивчення історії селянської реформи 1861 р. на Чернігівщині. Цій вікопомній події був цілком присвячений 9-й випуск «Трудов», в якому побачили світ витяги з журналів засідань Чернігівського губернського комітета з облаштування та поліпшення побуту поміщицьких селян (1858 – 1859 рр.)[52]. За дорученням ЧАК В.Л. Модзалевський та П.Я. Дорошенко відібрали найцікавіші документи з двох рукописних томів, що зберігалися в архіві Чернігівського губернського дворянського депутатського зібрання, які висвітлювали економічне становище поміщицьких господарств і відображали різні точки зору членів комітету. Крім того, у цьому ж випуску «Трудов» були опубліковані матеріали про діяльність вищезгаданого комітету і роль імператора Олександра ІІ у звільненні селян[53].

Один із членів Чернігівського губернського комітету з облаштування та поліпшення побуту поміщицьких селян – О.І. Покорський-Жоравко подарував ЧАК листи до дружини за 1858 – 1859 рр., які висвітлювали діяльність комісії та відображали особистий погляд кореспондента на її роботу. 1913 р. вони були підготовлені до публікації В.Л. Модзалевським й оприлюднені на сторінках «Трудов»[54].

Одним з напрямків наукових досліджень членів ЧАК було вивчення історії міст та сіл Чернігівської губернії. Окремі нариси та статті були вміщені в «Трудах» комісії або вийшли окремими виданнями[55]. У цьому контексті П.М. Добровольський визнавав важливість оприлюдненого в 1867 р. розпорядження Синоду про ведення парафіяльних літописів. Саме на підставі парафіяльного літопису він відтворив історію с. Бакланова Муравійка, простежив динаміку населення, врожаї та недороди хлібів, організацію початкової освіти, вибори попечителів парафії[56]. Подібний нарис про с. Вишеньки опублікував Ф.П. Яновський[57]. У статті про с. Рогощу П.М. Добровольський використав як літопис, так і матеріали розкопок й архівні документи[58].

Таким чином, за час свого існування комісія видала 12 випусків своїх «Трудов». Тематика наукових досліджень членів комісії торкалася головним чином проблем історії Лівобережної України XVII – XVIII ст. На рахунку членів комісії було чимало окремих видань документальних пам'яток і публікацій в інших періодичних виданнях тієї доби.

---

1. *Калачов Н.В.* В каких городах могли бы быть учреждены центральные архивы и каким образом могли бы быть учреждены при них местные исторические общества? // Труды III Археологического съезда в Киеве. – К., 1878. – Т. 1. – С. 24.

2. Труды Черниговской губернской архивной комиссии (далі – Труды ЧАК). – Чернигов, 1914. – Вып. 1. – Отд. 1. – С. 4.

3. Черниговские губернские ведомости. – 1897. – 15 июня.

4. *Русов А.А.* Изменения в сословном составе жителей Черниговской губернии во второй половине 18 века // Труды ЧАК.– Чернигов, 1899. – Вып. 2. – С. 49–63.

5. Топографические описания городов Чернигова, Нежина и Сосницы с их поветами (рукописи 1783 года) / Предисл. П.М. Добровольский // Труды ЧАК.– Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. 2. – С.137–222.

6. *Добровольский П.М.* Путешествие императрицы Екатерины II чрез Черниговский край (по делам черниговских архивов) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. 2. – С. 31–127.

7. *Добровольский П.М.* Старинные украинские тракты // Земский сборник Черниговской губернии. – 1900. – № 5. – С. 63–77.

8. Труды ЧАК. – Чернигов, 1914. – Вып. 1. – С. 34.

9. Вековный реестр (опись приданого), данный поручиком Александром Антоновичем Федоровичем о полученном приданном за Александрою Васильевною Зарудною (18 октября 1786) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1914. – Вып.1. – Отд. 2. – С. 45.

10. Сенатский архив (опись 50 дел, поступивших в комиссию, с аннотациями) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. 2. – Прилож.

11. *Курас Г. М.* Черниговская архивная комиссия и ее вклад в изучение истории Украины. – Дис. ... канд. ист. наук. – К., 1992. – С. 53.

12. Письма графа Григория Григорьевича Кушелева к своему сыну Александру (1812, 1820–1826) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1900. – Вып. 3. – Отд. 2.

13. *Доброгаев М.А.* Три царские грамоты XVII века из собрания Е.А. Судиенка // Труды ЧАК. – Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 107 – 117.

14. *Корноухов Е.* Из архива князя В.Д. Голицына: письма разных духовных лиц ко вдове стародубского полковника Марии Самойловичевой, урожденной Сулимовой, к ея зятю Михаилу Корсаку и сыну последнего Максиму за 1691–1773 гг. // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 118 – 151.

15. *Модзалевский В.Л.* Пять документов времени Богдана Хмельницкого // Труды ЧАК. – Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 144 – 149.

16. *Модзалевский В.Л.* Акты, относящиеся до истории землевладения // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 150–172.

17. *Модзалевский В.Л.* Духовные завещания // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 188 – 194.

18. Сказание о дедах. Составленное артиллерии полковником и кавалером Федором Михайловичем Искрицким // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 157 – 194.

19. *Дорошенко П.Я.* Семейная хроника рода Искрицких // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 153.

20. *Модзалевский В.Л.* Из старинной переписки рода Забел // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 161 – 176.

21. *Модзалевский В.Л.* Дело об увольнении Ивана Забелы от уряда хоружего генеральнной войсковой артиллерии (1734 – 1735 г.) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 183 – 192.

22. О роде Кирияковых. Записки Михаила Михайловича Кириякова (1810 – 1839) // Труды ЧАК. – Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 103 – 112.

23. [*Кирияков М.М.*]. О роде Кирияковых. Записки Михаила Михайловича Кириякова (1810 – 1839). – Чернигов, 1915.

24. *Модзалевский В.Л.* Роман Ракушка, один из деятелей «Руины» // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 17 – 55 с приложением.

25. Там само. – С. 48.

26. *Модзалевский В.Л.* Мать Мазепы // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 184 – 187.

27. *Модзалевский В.Л.* К характеристике личности и деятельности Семена Палея // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 156 – 160.

28. Труды ЧАК.– Чернигов, 1917 – 1918. – Вып. 12. – С. 3.

29. *Модзалевский В.Л.* Брак гетмана Брюховецкого // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 177 – 179.

30. *Верзилов А.В.* Памяти Александра Матвеевича Лазаревского // Труды ЧАК. – Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. 2. – С. 11 – 20.

31. *Верзилов А.В.* Памяти Владимира Бонифатиевича Антоновича // Труды ЧАК.– Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Отд. 2. – С. 145 – 153; Воспоминания о В.Б. Антоновиче // Там само. – Отд. 2. – Прилож.

32. *Верзилов А.В.* Петр Михайлович Добровольский (Биографический очерк) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 195 – 204.

33. *Бочков Д.А.* Памяти Александра Ивановича Покорского-Жоравко (1813 – 1913) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 25 – 50.

34. *Добровольский П.М.* Материалы для биографии Глеба Ивановича Успенского // Труды ЧАК.– Чернигов, 1905. – Вып. 6. – Отд. 2. – С. 141 – 157.

35. *Корноухов Е.* Судьба бобровников, стрельцов и пташников Черниговской губернии // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып.10. – С. 46 – 73.

36. *Плешко Н.Д.* Коровченка, хутор под г. Стародубом (Очерк из истории землевладения в старой Малороссии) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып.10. – С. 1 – 16.

37. *Модзалевский В.Л.* К истории сословных отношений // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 180 – 183.

38. *Модзалевский В.Л.* Судьба малороссийских пушкарей // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 13 – 22.

39. *Доброгаев М.* Материалы для жизнеописания святителя Феодосия, Черниговского чудотворца // Труды ЧАК.– Чернигов, 1914. – Вып. 1. – Отд. 2. – С. 1 – 45.

40. *Добровольский П.М.* Архив Черниговского кафедрального собора // Труды ЧАК.– Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. 2. – С. 1 – 68; *Його же.* Преосвященный Филипп, епископ Новгород-Северский // Труды ЧАК.– Чернигов, 1902. – Вып. 4. – Отд. 2. –

С. 96 – 136; *Його ж.* Выписка из расходной книги Новгород-Северского монастыря за 1777 год // Труды ЧАК.– Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Отд. 2. – С. 179 – 184.

41. *Добровольский П.М.* Елецкий Успенский Первоклассный монастырь. – Чернигов, 1901.

42. *Ефимов А.* Черниговский Елецкий монастырь Успения Пресвятой Богородицы со времени основания и до наших дней (1060 – 1903 год), святыни и достопримечательности с рисунками. – Чернигов, 1903.

43. *Добровольский П.М.* Где находились старинные, несуществующие ныне храмы г. Чернигова. – Чернигов, 1908.

44. *Добровольский П.М.* Юрьевская Божница // Труды ЧАК. – Чернигов.– Чернигов, 1902. – Вып. 4. – С. 71 – 93.

45. *Модзалевский В.Л.* Старинные договоры прихожан со священниками // Вера и жизнь. – 1912. – № 12. – С. 41 – 48; № 13. – С. 47 – 52.

46. *Верзилов А.В.* Униатские архимандриты в Чернигове // Труды ЧАК.– Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. 2. – С. 21 – 30; *Його ж.* Деятельность св. Дмитрия на Украине (1651 – 1701 г.) – в Киеве, Чернигове, Батурине и Максаковском монастыре // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 9 – 22; *Доброгаев М.А.* Литературные труды св. Дмитрия // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 27 – 38; *Дорошенко П.Я.* Деятельность св. Дмитрия в Глуховском Петро-Павловском монастыре // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 23 – 26; *Ефимов А.* Св. Дмитрий как знаменитый проповедник // Труды ЧАК.– Чернигов, 1911. – Вып. 8. – С. 39 – 70; *Корноухов Е.* Дело черниговского протопопа Корбелецкого // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 196 – 203.

47. Алфавитный список церквей Черниговской епархии // Труды ЧАК.– Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Прилож. – С. 1 – 50.

48. Труды ЧАК. – Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. 1. – С. 22 – 25.

49. Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 207.

50. Материалы по истории формирования ополчения 1812 г. в Черниговской губернии // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 91 – 136.

51. *Дорошенко П.Я.* Очерк крепостного права в Малороссии и крестьянской реформы в Черниговской губернии // Труды ЧАК.– Чернигов, 1912. – Вып. 9. – С. 25 – 57.

52. Извлечения из журналов Черниговского дворянского губернского комитета об устройстве и улучшении быта помещичьих крестьян (1858 – 1859 гг.) // Труды ЧАК.– Чернигов, 1912. – Вып. 9. – С. 58 – 385.

53. *Волотовский М.П.* Император Александр II и его роль в освобождении крестьян // Труды ЧАК.– Чернигов, 1912. – Вып. 9. – С. 14 – 24; *Павлов Ф.* Об открытии Черниговского комитета по крестьянскому делу и о закрытии заседаний оного // Там само. – С. 386 – 389; Отчет депутата от большинства Черниговского комитета по крестьянскому делу о действиях по возложенным обязанностям в Санкт-Петербурге // Труды ЧАК. – Чернигов, 1912. – Вып. 9. – С. 400 – 411.

54. Письма Александра Ивановича Покорского-Жоравко к жене Серафиме Павловне, рожд. Потье-де-ла-Фромандиер (1858–1859 гг.) / Подгот. к публ. В.Л. Модзалевского // Труды ЧАК.– Чернигов, 1915. – Вып. 11. – С. 51 – 102.

55. *Модзалевский В.Л.* К истории и городов и церквей // Труды ЧАК.– Чернигов, 1913. – Вып. 10. – С. 173 – 179; *Яневич О.М.* К вопросу о прошлом города Чернигова // Труды ЧАК.– Чернигов, 1908. – Вып. 7. – Отд. 2. – С. 172 – 178.

56. *Добровольский П.М.* Село Бакланова Муравейка Черниговского уезда (Исторический очерк, по летописи прихода) // Черниговские губернские ведомости. – 1904. – 11 сентября.

57. *Яновский Ф.П.* Выписка их приходской летописи села Вышенек Остерского уезда // Труды ЧАК.– Чернигов, 1903. – Вып. 5. – Отд. 2. – С. 5 – 9.

58. *Добровольский П.М.* Село Рогоща Черниговского уезда // Земский сборник Черниговской губернии. – 1904. – № 8. – С. 126 – 137.

Ольга Гейда

Церковна історія у дослідженнях членів Чернігівської губернської вченої архівної комісії

Оскільки на межі XIX–XX ст. в Чернігівській єпархії не існувало спеціалізованого церковно-історичного товариства, яке б опікувалося виявленням, збиранням та охороною пам’яток церковної